

Nové vnímanie liturgických prenosov

Marián Gavenda

GAVENDA, M.: The new perception of liturgical broadcasting. *Studia Aloisiana*, 8, 2017, 4, s. 63 – 80.

The new media paradigm has a fundamental impact on the theory and practice of liturgical broadcasts as well as on the way of perception of those directly participating in liturgical celebrations. The information society enables the data transmissions, but it also leads to relationship depletion, and the ultimate goal of communication becomes the communication itself. The endeavor to make religious life available *online* on the networks, is leading to the emergence of *online* religions, existing on the network only; man, created on God's image and form, creates God on his standard and form. In the culture of virtual perception, "the real" and "the unreal" is being approached equally, and what more, "the seen" is being considered more realistic than "the real". In this context, some basic questions arise: Can a virtual Christian be called a true Christian? Can a virtual pilgrimage replace the real one? There is a tendency to serve "own mass," without the basic attributes: the matter, the form, the minister, the community of worshipers. Is the liturgical broadcast merely a substitute for participation in the liturgical celebration, or does it threaten its perception in its essential elements? The liturgical science, the sacramental pastoration, and media theory, in an interactive approach, can detect setbacks and search for solutions before they become a mass phenomenon.

Keywords: liturgical broadcasts, sacraments, virtual reality, religion online, spiritual perception

Rituálnosť je prirodzeným priestorom pre skúsenosť viery. Súčasnú etapu postmodernej, postpravdivej a posthistorickej spoločnosti charakterizujú okrem fragmentácie pravdy, straty zmyslu, subjektivismu a patologických foriem individualizmu aj *nové formy religiozity*, ktoré sa prezentujú ako alternatíva k tradičným náboženstvám. Za základnú hodnotu sa považuje sebarealizácia, sprevádzaná subjektivismom. V ňom sa jednotlivec stavia do pozície miery všetkého a živí radikálny individualizmus s rozpínajúcou sa kultúrou narcizmu, obracajúcou pozornosť len na vlastnú osobu a vlastnú slobodu.

V takomto kontexte vzniká aj na vlastnú mieru, podľa vlastných predstáv a chutí utváraná religiozita. Poznačuje aj prakticky žijúcich kresťanov, ktorí

s úplnou samozrejmosťou miešajú svoju vieru s prvkami, ktoré sú s kresťanskou vierou v zásadnom protiklade (reinkarnácia, mágia, povera). Charakterizuje ju nárokovanie si priameho individuálneho vzťahu s Bohom. K tomu sa pripája odpor k akejkoľvek inštitúcii, čo sa prejavuje aj odporom k inštitúcii Cirkvi a ňou ponúkanej náboženskej skúsenosti. Človek uzatvorený do seba sa uzatvára aj pred transcendentnou skutočnosťou, mystika sa zužuje na mimoriadne pocity a zážitky.

Aj všeobecne konštatovaný návrat zmyslu pre posvätno môže byť dvojsečný. Väčšinou sa ním myslí i prežíva oslava kozmu, prírody, života a vytvára sa pohanský typ sviatkov s vlastnými rituálmi. Od náboženstva sa očakávajú skôr terapeutické účinky. Súčasne aktuálna vizuálna kultúra prináša nové formy vnímania, pričom doterajšie zatláča do úzadia. V tomto širokom i úzkom kontexte vyznieva v celkom novom svetle aj jeden z pastoračno-evanjelizačných prostriedkov, ktorým sú *liturgické prenosy*. Sú osobitným žánrom nielen v mediálnej praxi, ale aj v problematike prenášania duchovnej skúsenosti prostredníctvom médií, ktorá tvorí osobitnú kapitolu mediálnej teórie.

1. Liturgické prenosy a nová mediálna paradigma

V akomkoľvek prípade ľudskej komunikácie – v reči teoretikov „prenosu posolstva“ – patrí spolu s vysielateľom, prijímateľom a fyzickým kontextom medzi determinujúce faktory aj zainteresované médium. Zmenou média sa mení proces komunikácie aj ľudský vzťah. Vo významnej miere sa tento vzťah modifikuje rozšírením masmédií, ktoré sa menia na „prostriedky spoločenskej komunikácie“. Cez celé desaťročia sa pozornosť civilných i cirkevných autorít zameriavala najmä na *obsah*, odovzdávaný novými médiami a predovšetkým na jeho *morálny dosah*.¹ Postupne sa venovala čoraz väčšia pozornosť aj vzťahu medzi obsahom a formou, či už z pohľadu psychologického alebo v prípade Cirkvi aj pastoračného či evanjelizačného.

Čo sa týka liturgických prenosov, médium (rozhlas a televízia, neskôr aj sledovanie priameho prenosu či jeho archívneho záznamu cez internet) bolo až do nedávna skutočne len médium, sprostredkovateľom. Napríklad vzťah k svätej omši, jej chápanie a prežívanie mali diváci osvojené na základe dlhoročnej, väčšinou celoživotnej osobnej skúsenosti. V prípade choroby, staroby či iných príčin fyzickej alebo geografickej nedostupnosti toto liturgické slávenie sledovali aspoň sprostredkovane, pričom im bolo úplne jasné, v čom prenos nenahrádza priamu účasť. Tento rozdiel vnímal každý na základe svojej

¹ Porov. PÁPEŽSKÁ RADA PRE SPOLOČENSKÉ KOMUNIKAČNÉ PROSTRIEDKY: *Etika reklamy* (22.2.1997), *Cirkev a internet*, *Etika a internet* (2002). Dostupné online: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-vatikanskych-uradov/c/cirkev-a-internet>

vlastnej skúsenosti. Prudký vývoj, rozšírenie a miera používania nových médií a s ním spojený úplne nový spôsob samotného vnímania reality prináša so sebou nové výzvy zásadného rázu, a to i teologické a pastoračné. Aj odborná reflexia sa pohybuje často iba na úrovni dohadov, nakoľko vývoj je rýchlejší než možnosť sledovať a spracovávať jeho vplyvy a dôsledky. Veľmi rýchly rozvoj bude prinášať výzvy aj do problematiky liturgických prenosov a bude s ním treba čoraz viac počítať. Čoskoro bude totiž ovplyvňovať aj mentalitu tých, čo liturgické prenosy sledujú, ale aj spôsob vnímania samotných liturgických slávení, keď sú na nich osobne účastní. Na nasledujúcich stránkach chceme tieto úplne nové problémy aspoň naznačiť.

2. Genéza problému

Na tému liturgických prenosov prostredníctvom nových médií sa spočiatku objavovali skôr všeobecné námietky, najmä na psychologickej rovine. Napríklad varovanie, že komunikácia prostredníctvom masmédií zapája len niektoré zo zmyslov – zrak alebo sluch – a neumožňuje plnú účasť na odovzdávanej skutočnosti. Pripomienky sa postupne špecifikovali. V prípade kina zaznievala napríklad výhrada, že vylučuje akýkoľvek iný predmet okrem toho, čo sa objavuje na veľkom plátne, kým divák zostáva v anonymite tmavej sály, čo spôsobuje menší kritický odstup než napríklad v prípade televízie.

Okrem toho sa už v týchto prvotných fázach jasne potvrdzovalo, že nové prostriedky komunikácie vytvárajú aj nové návyky vnímania. Za negatívne sa považovalo napríklad vytesnenie abstraktných tém, za pozitívny jav zas zrod novej a otvorenej citlivosti na symbolický jazyk a mýticko-rituálne správanie. Na *sociálnej rovine* sa poukazovalo na skutočnosť, že médiá majú oveľa väčší spoločensko-kultúrny dopad. Diskusie sa týkali najmä troch oblastí:

1. Vzťah *chudobní – bohatí*: možnosť takmer okamžitého prenosu správ o tom, čo sa deje v ktorejkoľvek časti sveta by mohla podporiť rozvoj tzv. „planetárneho svedomia“ a ľudskej solidarity. Avšak len technologicky rozvinutejšie krajiny sa mohli stať vlastníčkami tzv. „mega-médií“, ako satelitné komunikačné systémy (ktoré okrem iného umožňujú aj liturgické prenosy v mondovízii), takže sa síce hovorí o chudobných, ale prevažne optikou bohatých a podľa ich záujmov.
2. Vzťah *mesto – vidiek*: Rozvoj telematických systémov umožnil vznik „rozptýlených tovární“, typických pre veľké multinacionálne firmy, diaľkové univerzitné kurzy, rýchlu odozvu a zaangažovanie verejnej mienky pri politických rozhodnutiach. Avšak v treťom svete (ktorý je pre nás napriek vymoženostiam médií tak vzdialený, že ho väčšinou ani neberieme do úvahy a neuvedomujeme si jeho existenciu napriek tomu, že tvorí dve tretiny obyvateľov planéty) sa zhoršujú humánne podmienky. Sústreďenie výchovných, výrobných a politických aktivít do niektorých obrovských centier, vybavených modernými komunikačnými prostriedkami spôso-

buje výraznú nerovnováhu v infraštruktúrach, rast nerovnosti s vážnymi spoločenskými a morálnymi dôsledkami na oboch stranách.

3. *Vzťah rodina – hodnoty*: Na Západe televízia a internet učinili zo zábavného priemyslu tovar rodinného konzumu, čím rozvrátili rodinný život a vzájomný dialóg nahradil dialóg s ponúkaným programom. Ozývali sa aj radikálne ladené otázky, či do takejto kultúry možno vôbec začleniť liturgické prenosy, či to nie je hriešna devalvácia samotnej liturgie.

3. Vzťah Cirkvi k novým médiám

Tejto téme sa už venuje množstvo štúdií, prinajmenej tvoria ucelenú kapitolu niektorej z monografií. Pre cieľ našej práce stačí naznačiť niektoré základné línie úplne novej a rýchlo sa vyvíjajúcej problematiky.

V rámci pastoračného zamerania celého Druhého vatikánskeho koncilu (1962 – 1965), jeho dekrét *Inter mirifica* definoval používanie spoločenských komunikačných prostriedkov ako „úlohu“ Cirkvi.² Krátka charakteristika našej epochy vyznieva skôr negatívne. Sme svedkami, ako „informačná spoločnosť“, „masmediálna spoločnosť“ (a ich ospevované možnosti a sľubovaný rozvoj) sa v skutočnosti skôr vzdalujú, až napokon „globálna dedina, planetárna komunita, odstránenie všetkých druhov hraníc a limitov v skutočnosti vytvorilo izolovaného, morálne bezbranného a krehkého jednotlivca.“³ Súhrne o internete Giorgio Triani píše, že „bol a je zabijak, skrytý agent modelu rozvoja a životného štýlu v epoche, ktorá je úpadková.“⁴ Je to kríza komunikácie či kríza komunikačnej spoločnosti? Vďaka prostriedkom masovej komunikácie vznikla masa neschopná komunikovať sama so sebou. Rozchádzajú sa v nej postoje a základné hodnoty a rodí sa spoločnosť, ktorá do takej miery zneužívala ustálené symboly, až sa nedokáže zhodnúť na základných pojmoch v morálke, práve, ani v bežnom živote. Paradoxne práve v ére komunikácie sa opakuje situácia staviteľov babylonskej veže. Čím viac ľudia „komunikujú“, tým sa navzájom viac odcudzujú. „S rastom kolosálnej kvantity komunikačných prostriedkov, ktorá nikdy nebola taká početná a všadeprítomná, ruka v ruke vzrastá gigantické kvalitatívne vyprázdnenie, ktoré nemá v dejinách žiaden precedens.“⁵ Komunikácia sa viaže na výmenu, vzťah, stretnutie, dávanie do spoločného. „Informačná spoločnosť“ a prenos údajov, ktorý umožňuje, ne-

2 „Katolícka Cirkev, ktorú Kristus Pán založil, aby priniesla spásu všetkým ľuďom, má naliehavú povinnosť ohlasovať evanjelium. Preto sa cíti viazaná úlohou hlásať posolstvo spásy aj pomocou spoločenských komunikačných prostriedkov a učiť ľudí, ako ich správne používať.“ *Inter mirifica*, 3. In: *Dokumenty Druhého vatikánskeho koncilu*. Trnava : SSV, 2008, s. 541.

3 LEVALOIS, CH.: *Prendersi cura dell' altro. Uno sguardo cristiano sulla comunicazione*. Cinisello Balsamo : Edizioni San Paolo, 2013, s. 9.

4 TRIANI, G.: *Il futuro è adesso. Società mobile e istantocrazia*. Cinisello Balsamo : San Paolo, 2013, s. 6.

5 LEVALOIS, CH.: *Prendersi cura dell' altro. Uno sguardo cristiano sulla comunicazione*, s. 15.

znamená automaticky aj utváranie vzťahov, najmä ak ide len o technické údaje. Človeka možno poznať iba do tej miery, nakoľko ho milujeme.

Približovať dnes paradoxne znamená vzdaľovať, istota reality sa stráca v prchavosti predstavivosti. Vytvára sa väzba k divadlu, nie k deju. Prostriedky komunikácie sa stávajú tautologické – sú prostriedkami k dosiahnutiu cieľa, ktorým sú ony samé. Vzniká utópia komunikácie, v ktorej podľa Philippa Bretona „človek bez interiority je redukovaný na svoj obraz.“ Gradácia vyprázdňovania a odcudzenia má nasledujúce stupne: byť – mať – javiť sa. Armand Mattelart hovorí o „kulte čísla“ a „technologickom mesianizme“. Takýto postoj vyjadrujú slogany ako: „Kým budeš cez najbližších 24 hodín?“, „Koľkými ženami si?“. Masovo prebieha sociálny transformizmus a mimetizmus, túžba nebyť už len jednou osobou ale mnohými; nepatriť výhradne do jednej skupiny, ale všade aj nikde, môcť si prisvojiť rozmanité identity podľa rozličných situácií a podľa momentálnej chuti sa hlásiť k rozličným skupinám.⁶ Christophe Levalois sa odvoláva na Philippa Bretona a hovorí o „človeku bez vnútorného sveta“, ktorý je produktom komunikačného myslenia. Človek tohto typu sa neriadi vlastným vnútrom, čo by predpokladalo osobnú hĺbku, ale vonkajškovosťou, osobitne zo strany spoločnosti. Je teda zredukovaný na svoj komunikačný obraz, ktorý musí byť „transparentný“. Vzniká jednostranne rozvinutá karikatúra človeka, charakterizovaná odludštením a „derealizáciou“. Poznanie, ale na základe poznania čoho? Zdieľania čoho? Spoločnosť silná v schopnosti komunikovať, no slabá v schopnosti stretnúť sa. Do našej problematiky liturgických prenosov prispieva Ch. Levalois záverom: „Kresťanská tradícia nás učí, že cesta spásy sa zakladá na vtelení, ktorého vzorom je Kristus a teda na konkrétnej konfrontácii v istom kontexte s celou jeho komplexitou, v optike tajuplného naplnenia.“⁷

4. Nové kontexty odovzdávania duchovnej skúsenosti cez médiá

V klasickom ponímaní „komunikovať“ znamenalo byť v spoločenstve, byť vo vzťahu a tento vzťah vyjadrovať, živiť a rozvíjať. V súčasnosti čelíme trendu vytvoriť z komunikácie autonómnu moc, z ktorej sa vytráca konkrétna osoba – veď osoba ani nemôže byť iná než konkrétna a jedinečná – vytvárajúca

6 „Dnes sa robí čím viac vecí súčasne a robia sa, aj keď sme v pohybe. Mobilní, ale nie z nutnosti, pretože mobilita je prázdna, žiadaná, vyhľadávaná. Nejestvuje fixný čas: či už ide o telefón alebo o prácu, ale aj o manželstvo alebo víkendový dom. Niekdajšie „navždy“, či „kým nás smrť nerozdelí“ sú ľudskými situáciami a sociálnymi podmienkami, ktoré prežívajú veľmi rýchly zánik. Čo bolo stabilné, dáva sa do pohybu, a čo sa hýbalo, napreduje čoraz rýchlejšie. Toto je paradigma súčasnosti, spoločnosti, kde náhľenie niečo spraviť sa spája s túžbou a rastúcimi možnosťami robiť päť – šesť vecí súčasne, a na toľko isto ďalších ešte myslieť až do ilúzie, že všetci môžu robiť všetko a hociktorú vec možno urobiť v ktoromkoľvek okamihu.“ TRIANI, G.: *Il futuro è adesso. Società mobile e istantocrazia*, s. 19 – 20.

7 Porov. LEVALOIS, CH.: *Prendersi cura dell'altro. Uno sguardo cristiano sulla comunicazione*, s. 31 – 32.

interpersonálny vzťah. V globalizovanom svete sa stáva impériom, ktoré sa v digitálnej virtualite javí ako niečo neosobné a neobmedzené. A tak sa samotné médiá a komunikácia stávajú ambivalentné. Neobmedzená masa používateľov pripojených na sieť sa považuje za určitú alternatívu pre *communio sanctorum*, no v skutočnosti prináša sebazničujúce dôsledky: zdanlivá demokratickosť a dostupnosť všetkým sa mení na uniformitu, rozvoj jednotlivca na jeho rozdrobenosť, dostupnosť informácií na indiferenciu a nezáujem. Základné kvality ako rozum a city, pravda a dôveryhodnosť vychádzajú z nej rozdrobené a odtrhnuté od človeka. V náboženskej či ezoterickej oblasti uprednostňuje vychádzať z evanjelia bez evanjelia, hlásať kresťanstvo bez kríža, budovať Božie kráľovstvo výlučne na zemi, pričom sa prostriedky stávajú cieľom, spoločné dobro sa mení na individualizmus a v tomto kontexte sa náboženstvo stáva súčasťou idolotrického konzumizmu. Zlaté teľa a ten, čo sa mu klania a všetko mu obetuje, splývajú v jednej osobe.

5. Simulácie a simulakrá

Už vo svojom diele *Konzumná spoločnosť* (1976) Jean Baudrillard postrehol, že „funkciou masmédií je neutralizovať prežívaný (skúsenostný), jedinečný ráz sveta. Posolstvo tu nemá iný cieľ než seba samé, „posolstvo konzumovania posolstva“, „komunikácia pre komunikáciu“.⁸ Zdá sa osožné vytýčiť základné piliere Baudrillardovej teórie, o ktoré sa bude opierať naše následné uvažovanie o dôsledkoch nového vnímania na problematiku liturgických prenosov.

1. *simulakrum* (lat. simulacrum – obraz, umelé dielo, prelud) je v Baudrillardovom ponímaní pojem, ktorý už nemá pôvod v realite, nepozná rozdiel medzi predmetom a jeho zobrazením, vecou a ideou, originálom a kópiou. Následné náhodne generované nahromadenie znakov nazýva Baudrillard *sémiokraciou*. Pomocou simulácie sa snaží Baudrillard vysvetliť aj štruktúru najrôznejších moderných systémov. Realita sa stáva postupne hyperreálnou, je skutočnejšia než samotná skutočnosť.
2. *hyperrealita* je princípom sveta simulácií. Znamená to, že najprv existuje model, ktorý donekonečna odkazuje sám na seba a až potom prichádza prípadný dej, určitá udalosť. Mediálna realita si podľa neho privlastňuje, prispôbuje a deformuje udalosti reality. Skutočnosť je matrixovsky po-

8 Porov. BAUDRILLARD, J.: *La société de consommation: i suoi miti e le sue strutture*. Bologna : Il Mulino, 1976. (*La société de consommation*, 1970). „Simulácia“ je jednou zo základných tém filozofie Jeana Baudrillarda. Vo svojich prácach *Symbolická zámena smrti* (*L'échange symbolique et la mort*, 1979), alebo *Simulácie a simulakrá* (*Simulacres et simulation*, 1981) zdôvodnil existenciu simulácií a simulakrií, ktoré určujú charakter súčasnej svetovej konzumnej spoločnosti. V prvej z nich pomenoval tri základné systémy simulácie: *imitation* (napodobňovanie), ktorý dominuje obdobiu po industriálnu revolúciu, *production* (výroba) už charakterizuje priemyselnú éru a *simulation* (simulácia), ktorá je príznačná pre súčasnosť a je v príkrej opozícii voči *représentation* (zobrazovanie). Pozn. autora.

hltaná hyperrealitou kódu a simuláciami, v dôsledku čoho nás namiesto princípu reality ovláda princíp simulácie. Hyperrealita nám ako očitým svedkom vlastného života postupne znemožňuje vnímať sa vo spätných väzbách a znečitlivuje a umŕtvuje našu primárnu skúsenosť. Vidíme iba vykonštruovaný model reality, v ktorom sa nachádzame.

3. *obscéna* bodľa Baudrillarda charakterizuje súčasný stav ľudstva po konci dejín (*posthistoire*), keď sa uzavreli všetky očakávané horizonty, niet už možnosti ďalších inovácií, tajomstvo je v koncoch a kultúry môžu byť len epigonálne. Táto situácia, označovaná ako posthistória transpolitického, vylučuje možnosť aktívnej fikcionalizácie reálneho, simulácie zmyslu, narácie, iluzionizmu a hry, ktoré poskytovala vrcholiaca moderna. Všetky jej ilúzie, akokoľvek neznesiteľné, sa naplnili, budúcnosť už nastala, všetko už nastalo, všetko je už tu. Nastala tak éra nahej fakticity, ktorá sa nezastaví pred ničím a ktorá likviduje scénu, na ktorej sa – zahalené tajomstvom ilúzií a studu – odohrávalo všetko sociálne a kultúrne konštitutívne.⁹

6. Náboženstvo v médiách, médiá a náboženstvo, médiá ako náboženstvo (*religion online – online religion*)

Rapidissimo sviluppo, veľmi rýchly rozvoj nových komunikačných technológií a ich radikálneho vplyvu na spôsob vnímania vytvára nové polia, zdanlivo prehľadné a ľahko dostupné. V skutočnosti si však takmer neuvedomujeme zmeny, ktoré sa dejú a nesnažíme sa domýšľať ich dopad na pastoračné pôsobenie Cirkvi. Nové médiá (internet) sa mladá generácia v celoplanetárnych rozmeroch naučila rýchlo používať, kým praktické dôsledky sa ukazujú len postupne a odborná reflexia sa rodí ešte oveľa pomalšie. Sme nimi očarení i rozčarovaní. „Je to súčasne pocit všemohúcnosti a zároveň aj pocit byť úplne stratený: rozpaky z množstva informácií, ktoré nedokážeme kontrolovať, pocit všemohúcnosti a ilúzia, že jednoduchým dotykom jedného prsta dokážeme preskúmať doteraz úplne neznáme svety.“¹⁰ Tento všeobecný a radikálne nový stav nevyhnutne poznačuje aj náboženskú dimenziu človeka. Stačí spomenúť niektoré prvky.

- a) Kvalitatívne nový spôsob komunikácie prostredníctvom siete je štrukturálne otvorený pre interakciu. Nemožno sa teda diviť, ak aj na náboženskom poli komunikácia prostredníctvom siete nielen že pozná čoraz väčšie množstvo stránok a príležitostí vymieňať si skúsenosti, myšlienky, modliť

9 Pre účel našej práce dostatočne slúži táto stručná charakteristika, dostupná online: https://sk.wikipedia.org/wiki/Jean_Baudrillard

10 PACE, E.: *La comunicazione invisibile. Le religioni in internet*. Cinisello Balsamo : Edizioni San Paolo, 2013, s. 6.

sa, meditovať, absolvovať virtuálnu púť, prijímať personalizované morálne rady, vyznávať svoje hriechy alebo počúvať kazateľa, ktorý najlepšie vyhovuje nášmu momentálnemu rozpoloženiu, ale dnešným jednotlivcom ponúka aj nečakané a nepredstaviteľné stupne slobody. Až po možnosť, a to aj praktizovanú, vytvárať nové online náboženstvá.

- b) Treba jasne rozlišovať medzi *religion online* a *online religion*, nakoľko predstavujú dve úplne odlišné skutočnosti. V prvom prípade hovoríme o historických náboženstvách, ktoré vstupujú do siete a ktoré možno ľahko rozpoznať, lebo sú viditeľné a reálne existujúce. Druhým výrazom označujeme nové formy náboženskej viery, ktoré sa zrodili priamo v sieti, a ktoré existujú len v sieti. „Jediným pohybom prsta sa neviditeľné stáva viditeľným, na dosah ruky, hranice medzi profánnym a posvätným sú pohodlne prekonané, pretože prst, jediný prst je dnes všemohúci.“¹¹ Vynárajú sa základné otázky: Na základe čoho hodnotiť, ak dnes skutočné i neskutočné poznávame úplne rovnako a jedno i druhé iba na tej istej obrazovke osobného počítača? Ak aj myšlienky a postoje sú provizórne a variabilné v čase, dnes existujú, zajtra nie, a ak je zraniteľná ich autorita? Ako rozlíšiť, ak spojenie cez sieť je pre niekoho jediná virtuálna komunita a u koho je len spojivom a formou komunikácie reálnej komunity? A teda kto je veriaci virtuálne a kto reálne? Kedy tých, čo žijú fakticky v závislosti na sieti, možno nazvať naozaj kresťanmi?
- c) *Media event* – virtuálny svet a individualizmus. Ukázalo sa, že na slávenie určitých rítov nie je nevyhnutne potrebný fyzický priestor, nakoľko môžu pokojne prebiehať na meta-fyzickom priestore obrazovky. V takých prípadoch interaktivita znamená súčasne aj extrémnu pasivitu. Neznámym sa nestáva len Boh, ale aj internet, ktorý sa stal bohom. Venuje sa príliš jednostranný dôraz a pozornosť na to, ako by historické náboženstvá mali komunikovať svoje poslanstvo novými médiami, kým medzitým nové médiá vytvárajú vlastné posolstvá a vlastné náboženstvá. Pozorujeme všeobecnú opojenosť možnosťou nových médií, ktoré dokážu poľudštiť stroj, schopný vytvárať myšlienky, city a dokonca aj dušu, ak sa ukáže schopným rozšíriť svoje priestory aj o hľadanie Boha. Túto mentalitu udržiavajú svetové médiá a ich vlastníci. Média sú umelou protézou našej mysle, ale aj komunikačnou protézou, ktorá nám umožňuje vstúpiť do sveta duchovna. Je to svojím spôsobom reálny svet, ale reálne existujúci len v našom vnímaní, inými slovami do extrému privedený individualizmus.
- d) Náboženstvo, ktoré si človek vytvára na vlastnú mieru. „Keď sa ukázalo, že vďaka internetu začali kolovať medzi ľuďmi ezoterické, gnostické a magické tradície, o ktorých si mnohí mysleli, že už boli vykázané z modernej racionality, mnohí vycítili, že komunikácia, sprostredkovaná počítačom, manipulujúc náboženstvo, sa stáva veľkým virtuálnym supermarketom prostriedkov spásy a duchovna, burzou hodnôt, na ktoré bolo možné premeniť neviditeľné dobré v režime slobodnej konkurencie medzi pro-

11 PACE, E.: *La comunicazione invisibile. Le religioni in internet*, s. 16.

duktmi tohto druhu. [...] Rozdiel medzi reálnym a virtuálnym sa teda na náboženskom poli javí ako veľmi naliehavá téma, ponad všetky rozdiely, ktoré polarizujú samotných odborníkov.¹² Klasicky sa bralo do úvahy päť faktorov, na základe ktorých sa určovala daná religiozita: a) obsah viery; b) prax; c) poznanie; d) skúsenosť; e) príslušnosť. Virtuálne predlžuje reálne, ale ho aj zoslabuje (napr. virtuálne putovanie do Santiaga de Compostela), kde napokon podstatné prvky putovania úplne absentujú. Niektorí autori varujú pred rizikom opakovanej drámy prvotného hriechu i všetkých foriem pohanstva, keď „budete ako Boh“ znamená, že „boh bude ako človek“, „boh na mieru človeka“, ako už o ňom pojednáva napríklad dielo R. G. Hovarda *Digitálny Ježiš. Vytváranie nových kresťanských fundamentalistických komunít na internete*.¹³ Z liturgických gest sa vytráca symbolika slávenia a redukuje sa na teatrálnu rekvizitu.

- e) Sviatosti ako prostriedky reálneho spojenia človeka s Bohom a Boha s človekom strácajú najzákladnejšie prvky (matéria, forma, vysluhovateľ). Masívne zdieľanie na sociálnych sieťach býva prezentované ako moderná alternatíva spovede. Je prevažne anonymné, eventuálne skrývané za falošné identity, a nie je ničím iným ako verbalizáciou problému, ktorý sa namiesto vyriešenia „spláchne“ do siete, ale jeho príčiny človeka naďalej rozkladajú. Najmä ak ide o osobný vzťah človeka s Bohom (čo je základ kresťanstva), tieto formy sú z povahy veci preň neadekvátne. V extrémnom individualizme neprekvapujú slogany ako „Moja omša je zábavnejšia než tvoja“. Liturgický brazílsky *showman* padre Marcello Rossi pri vstupe do virtuálnej kaplnky vyzýva návštevníka siete: „Staň sa súčasťou Elektro-Krista s Máriou!“¹⁴ Efekt takýchto iniciatív sa meria a prezentuje na základe návštevnosti stránky a celkovo úplne iných kritérií, než je sviatostné pôsobenie Božej milosti, ako to emblematicky vyjadruje napríklad hnutie Evanjelium prosperity.¹⁵
- f) Úplne sa vytráca aj ďalšia podstatná podmienka: liturgické spoločenstvo, ktoré ak má byť skutočne interpersonálne, musí byť vzťahom reálne prítomných osôb, spojených navzájom a súčasne spájaných Božím pozvaním a Božou prítomnosťou. Vytráca sa aj vzťah medzi vecami a ich menami a stáva sa polyvalentný podľa individuálnej potreby či chuti. „Vzniká fragmentovaná a hyper-segmentovaná spoločnosť, ktorá je dnes dominantnou, v ktorej sa aj absolútny a nemenný pojem, akým je „komunita“, stal teku-

12 PACE, E.: *La comunicazione invisibile. Le religioni in internet*, s. 39.

13 HOVARD, R. G.: *Digital Jesus. The making of a new Christian Fundamentalist Community on the Internet*. New York : New York University Press, 2011.

14 Porov. PACE, E.: *La comunicazione invisibile. Le religioni in internet*, s. 141.

15 „Bohatstvo a úspech, podľa Božieho plánu s tebou a so mnou, zahŕňa uspokojenie každého druhu potrieb – materiálnych, finančných, fyzických i duchovných. Božia vôľa je, aby sme mali úspech, dosiahli bohatstvo, každý deň väčšie na tejto zemi, podobne, ako ho budeme užívať vo večnom živote v nebi... Znamená to, že Boh predurčil plán skutočného úspechu a prosperity pre teba a pre mňa.“ Porov. Mike Velarde, „El Shaddai’s master plan for real success and prosperity for you and me“. In: PACE, E.: *La comunicazione invisibile. Le religioni in internet*, s. 143.

tým a zanikol. Rozdrobený do miliárd komunít s plytkou príslušnosťou, s prudko rastúcim, ale aj rýchlo zanikajúcim počtom členov.”¹⁶

Z naznačeného i z bohatej každodennej skúsenosti vyplýva, že pred našimi očami prebieha zmena úlohy náboženstiev, a to práve vďaka novým médiám. Táto transformácia vplýva aj na spôsob, ako študovať samotný náboženský fenomén. Zároveň otvára otázku, ako hodnotiť náboženstvá prítomné na internete. Sme svedkami vzniku náboženského *web-relativizmu*, ktorý by mal viesť k zamysleniu všetky utešujúce sa náboženstvá, že majú vo vlastných náboženských systémoch pevne pod kontrolou symbolické hranice medzi pravdivým a falošným.

7. Riziká a výzvy nových médií a nového vnímania

Nové médiá a nové mediálne paradigmy prirodzene prinášajú nové výzvy i nové obavy. Autori poukazujú napríklad na „riziko, že moc slova, ktorá z viacerých dôvodov predstavuje jadro náboženstva ako komunikácie, môže byť odzbrojená v prospech videnia sprostredkovaného počítačom. Princíp *fides ex auditu* – viera je z počutia, sa posúva na *vedere per credere* – vidím, aby som veril. Rizik i výziev je viacero.

- a) *Človek na Boží obraz – Boh na obraz človeka*. Veriť sa zakladá na životnom vzťahu medzi slovom, živým hlasom Boha a vedomou a slobodnou odpoveďou človeka. Likvidita poznačujúca nepriame vnímanie reality prináša dva druhy rizika: „prostredie siete napomáha autonómiu výberu obsahu viery, vlastné modernému človeku, a môže definitívne ohroziť zmysel prináležitosti, územne definovanej.”¹⁷ Človek je v neustálom pokušení vytvárať si náboženstvo podľa vlastných predstáv, potrieb, na vlastnú mieru. Vstupuje tu aj interaktívna komunikácia o náboženských témach či osobných skúsenostiach alebo problémoch. Nie sú v nej rozoznatelné vlastné pocity, hlbšie neoverené názory ani tradície, náuka a skúsenosti cirkví. V argumentácii sa často uplatňuje schéma „podľa mňa by si Cirkev mala myslieť, že...”. Vďaka možnosti interaktivity vzniká nový problematický jav vytvárania si náboženstva i cirkevnej komunity na vlastnú mieru. „To je to, čo nazývam cech na výrobu viery, kde si hocikto otvorí vlastné laboratórium bez toho, aby musel závisieť od veľkých inštitúcií spásy.”¹⁸
- b) *Komunikácia a komunikácie*. Voľná diskusia, kde si každý vyberá spomedzi názorov, sa predstavuje ako protiklad autority duchovného rozlišovania

16 TRIANI, G.: *Il futuro è adesso. Società mobile e istantocrazia*, s. 97.

17 PACE, E.: *La comunicazione invisibile. Le religioni in internet*, s. 53.

18 PACE, E.: *La comunicazione invisibile. Le religioni in internet*, s. 69.

na základe dlhoročnej skúsenosti, individuálneho poznania a modlitby. V odbornej diskusii zaznievajú názory o postupnom zániku jasných hraníc medzi *religion online* a *online religion*. Enzo Pace hovorí v prípade náboženskej komunikácie cez internet o štyroch etapách či o „komunikácii na štvrtú“ („komunikácia komunikácie komunikovanej komunikácie“), kde sa náboženstvo stáva len médiom komunikácie. Presnejšie a konkrétne povedané: 1) živé slovo, v ktorom má pôvod samotné náboženstvo; 2) *slovo*, ktoré sa stáva základom daného náboženstva, komunikujúceho pôvodné poslanstvo; 3) komunita *daného slova*, ktorá spomína a odovzdáva ho v čase, komunikujúc ho z generácie na generáciu; 4) komunikácia daného komunitou prenášaného slova sa stáva predmetom komunikácie prostredníctvom siete.¹⁹ Vzniká zdanlivo podobná, ale v podstate antinomická alternatíva: Patriť do konkrétneho cirkevného spoločenstva, v rámci ktorého komunikujeme aj cestou internetu, alebo sa cestou internetu začleniť do zdieľania informácií daného spoločenstva.

- c) *Blížny a blízky*. Prikázanie „miluj svojho blížneho ako seba samého“ má podľa hebrejského originálu aj iný významový odtieň: „miluj svojho blížneho, lebo je ako ty“. Blížny má byť aj blízky a to bezprostredne, niekto, s kým ma viaže hlboký vzťah.²⁰ Kardinál Carlo Maria Martini hovorí: „Blížny nejestvuje vopred. Blížnym sa človek stáva. Blížny nie je ten, kto už so mnou vytvára vzťahy krvi, rasy, záujmov, povahovej blízkosti. Blížnym sa stávam ja sám vo chvíli, keď sa voči druhému, aj voči cudzincovi alebo nepriateľovi rozhodujem urobiť krok, ktorý ma k nemu priblíži.“²¹ Virtuálnu komunikáciu charakterizujú krátkodobé zážitky, rýchlo dosiahnuté a rovnako rýchlo vystriedané, plytké vzťahy, letmý kontakt s realitou, „vrecková rodina“, „prenosné vzťahy“. Sprewádza ju aj subjektívny pocit všemohúcnosti môcť byť kdekolvek, robiť čokolvek. *Modus vivendi* sa mení na *motus vivendi*, na neurotické nutkanie byť stále v pohybe, čo dobre vystihujú slogany ako: „Za dve minúty správy z celého dňa“, „Za šesťdesiat sekúnd správy z jednej hodiny“. Možnosť pracovať za pochodu mení čas a priestor na „mobilné kategórie“, ktoré možno podľa ľubovôle komprimovať alebo natiahnuť.

V takejto situácii slabne až sa vytráca *autentické stretnutie*. „Ľudské stretnutie je takým natoľko, nakoľko je poznačené typickými modalitami bytia a jestvovania mužov a žien: svedomie, sloboda, vôľa, dejinnosť, spoločenskosť, kultúrnosť, hľadanie hodnôt a napĺňanie potrieb, či už človek vstupuje do kontaktu so svetom, s druhými alebo s Bohom. Stretnutie a komunikácia majú vždy charakter udalosti, prebiehajúcej v priestore, spôsobe, čase, naliehavosti, v raz priaznivých, inokedy nepriaznivých podmienkach. Vždy sa odohrávajú

¹⁹ PACE, E.: *La comunicazione invisibile. Le religioni in internet*, s. 92 – 93.

²⁰ Porov. TAGLIABUE, C.: Proximus sum egomet mihi. In: BUTERA, R. – CANEVA, C. (ed.): *La Comunicazione al servizio di un'autentica cultura dell'incontro. Percorsi di comunicazione*. Roma: LAS, 2014, s. 154.

²¹ MARTINI, C. M.: *Farsi prossimo*. List milánskej diecézy, 9. decembra 1986, s. 39. In: BUTERA, R. – CANEVA, C. (ed.): *La Comunicazione al servizio di un'autentica cultura dell'incontro. Percorsi di comunicazione*, s. 163.

v kontexte *sveta*. Odlišujú sa na základe momentálnych dispozícií, úmyslov, vnímania zmyslu, dôvodov, a to na oboch stranách.²² Pápež František dal prvému posolstvu svojho pontifikátu k 48. svetovému dňu spoločenských komunikačných prostriedkov priliehavý titul: „Komunikácia v službe autentickému kultúry stretnutia“. Okrem iného tu hovorí: „Nestačí prechádzať po digitálnych cestách, teda jednoducho byť pripojení: je potrebné, aby pripojenie bolo sprevádzané skutočným stretnutím. Nemôžeme žiť sami, uzavretí v nás samých. Potrebujeme milovať a byť milovaní. Potrebujeme nehu. Nie komunikačné stratégie garantujú krásu, dobro a pravdivosť komunikácie. Preto ani svetu médií nesmie byť cudzia starosť o ľudstvo; aj tento svet je povolaný vyjadrovať nehu. Digitálna sieť môže byť miestom bohatým na ľudskosť; nielen sieťou drôtov, ale sieťou osôb. Neutralita médií je len zdanlivá: iba ten, kto komunikuje, dávajúc do hry samého seba, môže predstavovať vzťažný bod. Osobné zaangažovanie sa je samotným koreňom vierohodnosti komunikátora.“²³

V uvedenom posolstve hovorí pápež František aj o aktívne utvárajúcej alternatíve, aby prostriedky komunikácie skutočne sprostredkovali komunikáciu: „Musíme napríklad znovu získať určitý zmysel pre pomalosť a pokoj. To si vyžaduje čas a schopnosť vytvoriť ticho na počúvanie. Taktiež potrebujeme byť trpezliví, ak chceme pochopiť tých, ktorí sú iní ako my: človek sa naplno vyjadří nie vtedy, keď je jednoducho tolerovaný, ale keď vie, že je naozaj prijatý.“²⁴ Nové médiá netreba odmietať, ale súčasne s ich používaním sa snažiť rásť v ľudskosti a vzájomnom porozumení. Pápež tu navrhuje znovu objaviť pomalosť, pokoj a ticho, pretože na skutočnú komunikáciu je nevyhnutné i počúvanie. „Aj ticho a jeho vnímanie možno interpretovať ako spôsob a priestor umožňujúci samotnú komunikáciu. Preto sa v tomto súvisi hovorí o tichu ako o „veľkej noci“, ktorá pripravuje úsvit a deň intenzívnejšej, jednoduchšej a hlbšej komunikácie. To isté možno hovoriť o citoch, ktoré sa rodia zo skúsenosti vzdialenosti milovaného partnera. Je to čas, v ktorom sa rodí a pripravuje stretnutie.“²⁵

d) *Zblízka a osobne*. Pápež František v spomínanom posolstve kladie dôraz na stretnutie „zblízka“ a osobne (slúži si dvojvýznamom talianskeho výrazu *prossimo*, ktorý znamená „blízky“ i „veľmi blízky, najbližší“). Ako konštatujú odborníci, „rastúca prepojenosť, až „hyperkonektivita“ namiesto toho, aby stretnutie napomáhala, stáva sa štruktúrou izolácie a strácania sa v sebe samom. Okrem toho digitálne prostredie „melie svoje obeť“ rôznym spôsobom, neraz nepozorovane a neslýchane, a môže živiť nerovnosti, klam-

22 NANNI, C.: Uscire e con-vertere. „Al servizio di un'autentica cultura dell'incontro“. In: BUTERA, R. – CANEVA, C. (ed.): *La Comunicazione al servizio di un'autentica cultura dell'incontro. Percorsi di comunicazione*, s. 21.

23 PÁPEŽ FRANTIŠEK: *Posolstvo k svetovému dňu masmédií 2014*. Dostupné online: <https://www.kbs.sk/obsah/sekcia/h/dokumenty-a-vyhlasenia/p/dokumenty-papezov/c/posolstvo-k-svetovemu-dnu-masmedii-2014>

24 PÁPEŽ FRANTIŠEK: *Posolstvo k svetovému dňu masmédií 2014*.

25 NANNI, C.: Uscire e con-vertere. „Al servizio di un'autentica cultura dell'incontro“, s. 26.

stvá a diskrimináciu; často bije práve najbezbrannejších a zraniteľných.“²⁶ Všetko, čo sa uzatvára samo do seba, skôr či neskôr sa stáva menej než sebou samým. Nemôžeme sa povzniesť ponad samých seba, musíme byť povznesení, na transcendenciu si človek nevystačí sám. „Čím ľahšou sa stáva sprostredkovaná komunikácia, tým viac sa skrakuje – kvantitatívne i kvalitatívne – osobné komunikovanie, skutočné stretnutia, rozhovory z tváre do tváre. Ak človek môže mať v priemere troch až štyroch priateľov z mäsa a kostí, na Facebooku je to okolo 130. Zbieranie priateľov sa stalo v čase sociálnych sietí formou exhibicistického zberateľstva.“²⁷

8. Liturgické prenosy a ich noví diváci

Slovo evanjelia nemožno považovať za jednu popísanú stránku, ležiacu na stole popri mnohých iných, ale je „kľúčom, posolstvom úplne inej povahy než mnohé informácie, ktoré sa každodenne hromadia“²⁸ Kresťan nie je „konzument náboženských služieb“, je nositeľom zásadnej udalosti – Kristovej smrti a vzkriesenia – ktorá presahuje všetky očakávania ľudí, neslúži ani na uspokojenie zvedavosti, na rozšírenie vedomostí, ani nie je návodom, „ako sa mať dobre“, naopak, stavia pred výzvy aj „mať sa zle“, nieť kríž. Nie je informáciou, ale osobným vzťahom.²⁹ Úplne nové formy vnímania, ktoré sme naznačili vyššie, dávajú do nového kontextu a svetla aj žáner, ktorý nazývame „liturgické prenosy“.

a) Mikrofón a vnímanie kňaza

Zakladateľ mediálnej teórie Marshall McLuhan komentuje zavedenie mikrofónu v chrámoch dvomi zaujímavými postrehmi: „Možno pozorovať, že mikrofón v liturgii umožňuje rozšírenie akustického vnemu a preťažuje kanál nášho zvukového vnímania, znižujúc tým prah pozornosti vizuálnej a individuálnej skúsenosti liturgie, ako aj architektonického priestoru, izolujúc účastníka do akustickej bubliny. Vzniká tak istý druh zvukového mraku, ktorý zahaľuje prítomných; sférický oblak, ktorého stredobod je kdekoľvek a zameranie

26 MANTOVANI, M.: Una „filosofia dell'incontro“: alcune considerazioni a partire dal „realismo sociale“ della Evangelii Gaudium. In: BUTERA, R. – CANEVA, C. (ed.): *La Comunicazione al servizio di un'autentica cultura dell'incontro. Percorsi di comunicazione*, s. 35.

27 TRIANI, G.: *Il futuro è adesso. Società mobile e istantocrazia*, s. 78

28 SPADARO, A.: *Cyberteologia. Pensare il cristianesimo al tempo della rete*. Milano : Vita e pensiero, 2012, s. 43.

29 „Zásadnou súčasťou skutočného umenia sláviť liturgiu (*ars celebrandi*) je súlad a jednota medzi tým, čo hovoríme ústami a čo zmyšľame v srdci. *Ars celebrandi* nemožno chápať ako pozvánku na špecifický typ divadla či iného predstavenia, ale ako cestu k znúteniu, ktoré možno vnímať a stáva sa prijateľným a zrejším pre ľudí, ktorí sa na slávení zúčastňujú. Len ak zbadajú, že v danom prípade vôbec nejde o čisto vonkajšie senzáciechtivé *ars* (nie sme herci!), ale o výraz cesty nášho srdca, ktoré priťahuje aj ich srdcia, až potom sa liturgia stáva krásnou, stáva sa spoločenstvom všetkých prítomných s Pánom“ (Benedikt XVI., Stretnutie s albánskymi kňazmi, 31. augusta 2006). Dostupné online: http://w2.vatican.va/content/benedict-xvi/it/speeches/2006/august/documents/hf_ben-xvi_spe_20060831_sacerdoti-albano.html

pozornosti všade aj nikde. Bez mikrofónu je celebrant vnímaný na jedinom mieste, vďaka mikrofónu je v tej istej chvíli kdekoľvek.“³⁰ Hoci sme si tento posun neuvedomovali lebo prevládala výhoda lepšej počuteľnosti, spôsob účasti na liturgii sa menil významným spôsobom. Keď kňaz vyslovoval slová premenenia, veriaci ich počul ako rovnako blízke, či bol pod chórom, na chóre alebo v záhrade za kostolom.

b) *Prenos ako nová forma reálnej účasti?*

Čoraz výraznejším posunom k životu vo virtuálnom svete sa aj téma liturgických prenosov ocitá v úplne novom kontexte. Je tu reálny trend považovať prenos za virtuálne reálnu účasť (dokonca aj na sviatostiach), ako zdanlivo reálne ľudia prežívajú vzájomné vzťahy.³¹ Katolícka cirkev neustále zdôrazňuje, že je nemožné a antropologicky pomýlené považovať virtuálnu realitu za schopnú nahradiť reálnu hmatateľnú a konkrétnu skúsenosť kresťanskej komunity, ktorá je viditeľná a dejinná. To isté platí aj pre sviatosti a liturgické slávenia. „Virtuálnou realitou“ tu rozumieme multimediálnu a interaktívnu skúsenosť, uskutočňovanú prostredníctvom komunikačného kanála napojeného na sieť.

c) *Božia milosť pre osobu či avatar?*

V angličtine slovo *avatar* pôvodne znamená „vtelenie“ alebo „telesné zhmotnenie božskosti“. V staroindickom sanskrite znamená slovo Avatara „zostúpenie Boha“ alebo zjednodušene „inkarnácia“. Tento termín je primárne používaný v hinduistických textoch. Napríklad Krišna je ôsmym avatarom (inkarnáciou) boha udržiavateľa – Višnu, ktorého mnoho hinduistov uctieva ako boha. Dnes pod pojmom *avatar* chápeme predovšetkým počítačovú reprezentáciu používateľa, ktorá môže byť stvárnená v rôznych formách, napr. vo forme trojdimenzionálnych modelov používaných najčastejšie v počítačových hrách, dvojdimenzionálnych ikon (obrázkov), používaných v internetových fórach a iných komunitách, alebo vo forme textových konštruktov, ktoré môžeme vidieť v starších textových hrách. Pojem *avatar* môžeme taktiež chápať ako spojenie osobnosti používateľa s menom, pod ktorým vystupuje v počítačovom systéme (prevažne prihlasovacie meno).³²

30 McLuhan, M.: La luce e il mezzo. In: SPADARO, A.: *Cyberteologia. Pensare il cristianesimo al tempo della rete*, s. 95.

31 Už v roku 1997 Stephen C. Rose začal poskytovať online text „kyber-eucharistie“. Používateľ internetu mal sedieť pred počítačom, čítať z obrazovky texty eucharistickej modlitby a premenenia, mať pred sebou chlieb a víno a tie v určenom okamihu prijať ako Eucharistiu. Porov. SPADARO, A.: *Cyberteologia. Pensare il cristianesimo al tempo della rete*, s. 98.

32 *Avatar* je (predovšetkým vizuálna) reprezentácia používateľa vo virtuálnej realite. Touto reprezentáciou môže byť trojrozmerný model, dvojrozmerný obraz alebo iný znak. V počítačových hrách je *avatar* virtuálna postava ovládaná hráčom, ktorý sa s avatarom v istom zmysle stotožňuje a prostredníctvom neho jedná vo virtuálnom svete. Na diskusných fórach sa avatar používa pre ikonu používateľa, ktorá sa objavuje pri jeho príspevku. V ďalšej kyberpunkovej literatúre sa termín *avatar* vyskytuje i vo významne elektronicky zaznamenaného a interpretovaného vedomia konkrétneho človeka bez jeho fyzickej podoby (to znamená, že avatar je schopný komunikovať s ostatnými, aj keď by jeho telo bolo po smrti). Porov.: <https://cs.wikipedia.org/wiki/Avatar>

Domyslené v logike siete by to bol avatar, ktorý prijíma Božiu milosť a z ktorého by sa presunula na osobu, ktorej je predĺžením. Vznikajú dilemy zásadného rázu. Je pravdou, že Cirkev nikdy nemožno zúžiť na *the ultimate social network*, istý druh definitívnej sociálnej siete, pretože nie je len sieťou imanentných vzťahov. Na druhej strane je nezastaviteľným faktom, že imaginácia, pôsobená sieťou, bude čoraz výraznejšie utvárať imagináciu a spôsob vnímania veriacich.³³ Prenos prestáva byť len prostriedkom nahrádzajúcim priamu účasť, znemožnenú vzdialenosťou, chorobou a podobne, ale sa stáva rovnocennou, ba ešte skutočnejšou alternatívou osobnej účasti. A. Spadaro prirovnáva dôraz na *hic et nunc* liturgického slávenia a jeho vzťahu k prenosu originálu umeleckého diela a jeho reprodukciám, ktoré neraz môžu byť také verné, že vyzerajú úplne ako originál a od originálu sa líšia už len tým, že nie sú originálom.³⁴

d) *Fyzická a geografická účasť*

Deklarácia Sekretariátu pre liturgiu biskupskej konferencie USA kladie dôraz, že účasť na slávení sviatostí si vyžaduje „fyzickú“ a „geografickú“ účasť, „prítomnosť celej osoby v kontakte s realitou (a nie jednoducho s jej imagináciou alebo myšlienkou) spásonosnej prítomnosti Krista.“ Podľa dokumentu elektronickým projekciám chýba schopnosť komunikovať na úrovni slova, činnosti a prirodzeného fyzického vnímania pre tých, čo sú fyziky prítomní“ a tvoria len „obmedzenú prítomnosť“.³⁵ Liturgickú udalosť nikdy nemožno zúžiť na informáciu či dojem, ktorý si o nej vytvoríme. Na vyváženie však treba povedať, že aj keď realitu nemožno redukovať na informáciu, zostáva pravdou, že informácia aspoň do určitej miery umožňuje mať účasť na reálnej udalosti.

e) *Prenos do „prvého“ či „druhého“ života?*

Popri otázke objektivity liturgického slávenia otvárajú nové technológie aj závažné metafyzické, antropologické a morálne otázky ohľadom subjektu komunikácie. Popri „prvom živote“ (reálny a konkrétny život a osobné zapojenie sa doň) rozširuje „druhý život“ avataru, ktorý žije v stave simulácie alebo „tretí život“, keď subjekt aktívne pôsobí v priamom osobnom kontakte s „druhým životom“. „Osoba so svojím reálnym životom, ktorý spočíva najmä v interakcii s virtuálnym kontextom, sa stáva istým druhom *kyborgu* (*cybernetic organism*), pretože je umocnený istým druhom analogických a digitálnych protéz, vytvorených samotným avatarom a samozrejme počítačom a klávesnicou. Avatar však nemá autonómne bytie, ale je predĺžením subjektu, ktorý žije a pôsobí v reálnom živote. Všetku slobodu a zodpovednosť človeka v „prvom živote“ možno teda pripísať aj jej avataru, ktorý žije v „druhom živote“. Je to totiž samotná osoba, ktorá sa prostredníctvom avataru pohybuje v simulovanom svete. Zákonitosti siete a osobná sloboda a zodpovednosť sa

33 SPADARO, A.: *Cyberteologia. Pensare il cristianesimo al tempo della rete*, s. 100.

34 SPADARO, A.: *Cyberteologia. Pensare il cristianesimo al tempo della rete*, s. 101.

35 Porov. SPADARO, A.: *Cyberteologia. Pensare il cristianesimo al tempo della rete*, s. 104.

navzájom interaktívne prelínajú. Mení sa aj samotný koncept identity, ktorá sa v novej situácii stáva čoraz viac roztrúsenou v rozmanitých prostrediach a nie je jednoducho viazaná na našu fyzickú prítomnosť a biologickú existenciu.³⁶

f) *Videné a skutočnosť*

Sklo umožňuje vidieť, čo je za ním: oddeľuje a vďaka tomu umožňuje vidieť. Obrazovka žije úplne inou logikou: neoddeľuje, aby spojila, ale umožňuje vidieť to, čo tu nie je. Či lepšie: umožňuje objaviť sa niečomu, čo nie je ani za, ani vo vnútri. Kto sa pozerá na obrazovku, nevníma skutočnú vec, ale jej „videnie“. Mení sa tak samotný vzťah obraz – realita. Videné už nie je kritériom skutočného. Každý obraz je autonómny produkt, nezávislý od reality. Zrak sa neupiera na veci, ale na to, čo sa javí v danom okamihu. Čo sa stáva, ak sa do tejto sféry transformuje posvätný text, ktorý možno voľne kopírovať, triediť, strihať, nalepovať? Text je „tekutý predmet“, do vysokej miery prispôsobiteľný na mieru subjektu. Nie je mysliteľné, aby pri liturgickej slávnosti bol monitor slávnostne incenzovaný a bozkávaný. Katolícka liturgia chráni vzťah medzi textom a jeho obsahom.

f) *Spiritualita a augmented reality*

Liturgické slávenie je udalosť. Nie je „predstavenie“, ktoré by bolo v sieti voľne k dispozícii, ktoré buď je „pokryté“, alebo nie je viditeľné. Medzi „virtuálnym“ a „spirituálnym“ je hlboký protiklad. V novom vnímaní sa duchovné stáva *simulacrum*,³⁷ v pochybnom vzťahu k reálnej skutočnosti. Neposúva sa sviatostné pôsobenie do roviny *rozšírenej reality* (AR – *augmented reality*)?³⁸ Je pohľad na hostiu, v ktorej kontemplujeme Krista len AR? Podstatný rozdiel je v skutočnosti, že rozšírenej realite pridáva novú realitu subjekt, vo sviatos-

36 GAILLARDETZ, R. R.: *Transforming Our Days: Spirituality, Community, and Liturgy in a Technological Culture*. New York : Crossroad, 2005.

37 *Simulacrum*, resp. simulácia (termíny, zavedené Jeanom Baudrillardom) znamenajú kópiu (alebo obraz) bez originálu. Je to znak, ktorý nemá žiaden protipól, referent ani precedens v reálnom živote. *Simulacrum* neznamená nutne znázornenie niečoho iného. Fakticky môže vec zo skutočného sveta, ktorú simuluje, aj anticipovať. Podľa Baudrillarda sa vzťah medzi znakom a referentom v postmodernej dobe zrútil a už nie je možné rozlíšiť medzi „realitou“ a znakom, ale iba medzi rôznymi obrazmi skutočnosti. Postmoderná doba je preňho dobou simulácií, *simulakier*, ktoré tvoria nový poriadok reality – hyperrealitu. Baudrillard popisuje prechod od reality k hyperrealite (bytie sveta simulácií) na škále: 1) realita prvého rádu (znak reflektuje základnú realitu); 2) realita druhého rádu (znak maskuje, pokrýva realitu); 3) realita tretieho rádu (znak maskuje absenciu reality); 4) „realita“ štvrtého rádu – čistá simulácia (znak sa stáva *simulakrom*, ktoré nemá žiaden vzťah k realite). Podľa Baudrillarda sa realita zrútila v prechode od napodobovania k simulácii, ktorá je vnímaná akoby bola skutočná. Model sa stáva dominantný (hyper-reálny) voči reálnemu, vzťah medzi realitou a modelom reality je rozmazaný. Dostupné online: www.artslexikon.cz/index.php/Simulakrum

38 *Rozšírená realita* alebo zriedkavo *obohatená realita* (nesprávne *augmentovaná realita*, angl. *augmented reality*, skr. AR) je priamy alebo nepriamy pohľad na fyzicky skutočné prostredie, ktorého časti sú v digitálnej, väčšinou textovej alebo obrazovej forme obohatené o dodatočné informácie relevantné k objektu, na ktoré sa človek pozerá. Tieto informácie sú získavané z rôznych informačných zdrojov za použitia off-line alebo on-line aplikácií. Obohatenie reality sa obvykle deje v reálnom čase a v sémantickom kontexte s časťami prostredia, napríklad aktuálna akcia v reštaurácii, najbližší bankomat, najbližší užívateľ *Twitteru* a podobne. Dostupné online: https://sk.wikipedia.org/wiki/Rozšírená_realita

tiach Božia milosť. Sviatosť je účinné znamenie, pôsobiaca *ex opere operato*. No treba uznať, že v takto utváratej mentalite sa už liturgické slávenie kňaza neprenáša pre divácke publikum, ale do virtuálneho sveta, pre technickú aparatúru, ktorá pripravuje jeho pôsobenie pre svoje „publikum“, ktoré sa tak zúčastňuje na „svojej“ (nie kňazovej) liturgii. Z toho vyplýva veľmi dôležitý dôsledok, že tak, ako sa politik vo svetle reflektorov stáva diktátorom, kňaz sa môže stať mágom, vyrábajúcim subjektívne psychologické zážitky božského. Sú to úplne nové a zatiaľ takmer neprebádané výzvy, s ktorými sa kresťanská liturgia bude musieť vysporiadať.³⁹

Záver

Cieľom článku nebolo ponúkať riešenia. Chcel len poukázať na kvalitatívne novú situáciu vo svete vnímania a konkrétne na jej dopad na vnímanie liturgie a osobitne liturgických prenosov. Vyplývajú z nej skôr niektoré základné otázky, otvorené pre interdisciplinárnu diskusiu medzi sakramentálnou teológiou, liturgikou, pastorálnou teológiou, spiritualitou a mediálnou teóriou. Tomáš Halík zvykne inštitucionálnu Cirkev prirovnávať k „velrybe, ktorej vypustili more“. Ako karikatúra, vtipne vystihujúca jednu črtu, potláčajúc ostatné, to obstojí. Cirkev je však príliš komplexná skutočnosť a jej zjednodušovanie nikdy nie je bez rizika jednostrannosti. Zo stručnej charakteristiky aktuálneho vývoja ľudského vnímania možno ale jasne predvídať nebezpečenstvo, že sa v Cirkvi budeme na ľudí obracať jazykom, ktorému už rozumejú celkom iným spôsobom a diviť sa ich nechápavosti namiesto tej vlastnej. Encyklika Leva XIII. *Rerum novarum* (1891) sa stala prelomovou, lebo reagovala na úplne novú situáciu v sociálnej oblasti a vnášala do nej jasné a odvážne postoje. V extrémne rýchlo vzniknutej situácii nového vnímania ťažko očakávať podobné riešenie. Nezanedbateľným krokom je začať si túto skutočnosť aspoň všimnúť, brať ju do úvahy, netváriť sa a nesprávať sa akoby neexistovala, snažiť sa ju pochopiť. Až potom môže nastúpiť aj hľadanie riešení.

Použitá literatúra

- BAUDRILLARD, J.: *La società dei consumi: i suoi miti e le sue strutture*. Bologna : Il Mulino, 1976.
- BUTERA, R. – CANEVA, C. (ed.): *La Comunicazione al servizio di un'autentica cultura dell'incontro. Percorsi di comunicazione*. Roma : LAS, 2014.

³⁹ Porov. GIACCARDI, C.: Liturgie di presenza. „Canali magici“ e vita quotidiana. In: *Comunicazioni sociali*, 3 (2010), s. 247 – 259; GRILLO, A.: Segni, riti e atto di fede nel cyberspazio: internet come „atto secondo“ e come „atto primo“. In: *Credere oggi*, XXX (2011), 3, s. 29 – 43.

- GAILLARDETZ, R.: *Transforming Our Days: Spirituality, Community, and Liturgy in a Technological Culture*. New York : Crossroad, 2005.
- GAVENDA, M.: Spiritual Experience and Possibilities of its Communication. In: *Media and Religion*, vol. 4. Moskva : Fakulta žurnalistiky Lomonosovovej moskovskej štátnej univerzity, 2016.
- HOVARD, R. G.: *Digital Jesus. The making of a new Christian Fundamentalist Community on the Internet*. New York : New York University Press, 2011.
- LEVALOIS, Ch.: *Prendersi cura dell'altro. Uno sguardo cristiano sulla comunicazione*. Cinisello Balsamo : Edizioni San Paolo, 2013.
- PACE, E.: *La comunicazione invisibile. Le religioni in internet*. Cinisello Balsamo : Edizioni San Paolo, 2013.
- SPADARO, A.: *Cyberteologia. Pensare il cristianesimo al tempo della rete*. Milano : Vita e pensiero, 2012
- TRIANI, G.: *Il futuro è adesso. Società mobile e istantocrazia*. Cinisello Balsamo : San Paolo, 2013.

ThLic. Marián Gavenda, PhD.
Univerzita Komenského v Bratislave
Rímskokatolícka cyrilometodská bohoslovecká fakulta
Kapitulská 26
814 58 Bratislava
gavenda@rcc.sk